

Note from the Field

Access to Justice Amid War in Ukraine Gateway

МЕХАНІЗМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ВНАСЛІДОК ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ В ЛЮТОМУ 2022 РОКУ: ВИДИ, ХРОНІКА ПЕРШИХ КРОКІВ, ПРОБЛЕМИ

Калужна Оксана,

доцентка кафедри кримінального процесу і криміналістики, адвокатка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна
oksana.kaluzhna@lnu.edu.ua, Kalushna1978@gmail.com.

ORCID 0000-0002-5995-1383

Шуневич Катерина,

асистентка кафедри кримінального процесу і криміналістики, аспірантка, Львівський національний університет імені Івана Франка,
kateryna.shunevych@lnu.edu.ua, katja.shunevich@gmail.com.

ORCID 0000-0001-7141-5930

Редактор української версії статті – Поліна Львова

Анотація. *Українські правоохоронні органи розслідують більш як 18 000 воєнних злочинів та злочинів агресії, з них 18 177 – порушення законів та звичаїв ведення війни, понад 5 000 вбивств та 6 000 поранень цивільних, близько 23 000 руйнувань об'єктів цивільної інфраструктури. Цифри наведені без врахування окупованих територій та місць активних бойових дій і зростають щодня.*

Воєнні злочини є одним із видів міжнародних злочинів поряд із злочином агресії, злочинами проти людяності та геноцидом, які Росія теж вчиняє в Україні, проте у назві статті термін «воєнні злочини» вжито умовно в об'єднальному контексті для лапідарності та акцентуації на їх найбільшій питомій вазі.

У статті окреслено коло воєнних злочинів, вказано на їх несистематизованість через нератифікацію Україною Римського статуту, що істотно ускладнює практикам роботу з кваліфікації; охарактеризовано

Original version:

Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe 178-193. DOI: [10.33327/AJEE-18-5.2-n000324](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324)
Published: 15 Aug 2022 (<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>)

механізми притягнення до відповідальності військових, офіцерів, посадових осіб Росії: а) МКС, б) ad hoc трибунал, в) ЄСПЛ, г) у рамках національних судових систем за принципом універсальної юрисдикції, д) у кримінальному судочинстві України, е) еклектичні форми співпраці органів юстиції України з іноземними та міжнародними партнерами; а також зафіксовано хронологію перших кроків по кожному з них. Зауважено раціональність створення спеціального міжнародного трибуналу ad hoc з огляду на тривалість проваджень у МКС, його навантаження та нестачу фінансування; непоширення юрисдикції МКС на злочин агресії через нератифікацію Україною Римського Статуту; забезпечення вимоги безсторонності суду в очах міжнародної спільноти.

Звернуто увагу українського законодавця на необхідність налагодити ергономіку й логістику використання у кримінальних провадженнях в Україні про воєнні злочини висновків іноземних судових експертів шляхом доповнень до КПК про порядок їх легалізації та перевірки як джерел доказів.

Методологія статті включає використання логічних, історичного, статистичного, порівняльно-правового, системно-структурного методів. Інформаційну базу склали міжнародно-правові акти, законодавство, офіційні ресурси органів влади й міжнародних інституцій, інші відкриті дані.

Ключові слова: *воєнні злочини, агресія, розслідування воєнних злочинів Росії в Україні, Міжнародний кримінальний суд, ad hoc трибунал, універсальна юрисдикція.*

1. Вступ

Розслідування воєнних злочинів не є новим напрямом діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та судів сучасної України, адже вперше зі збройним конфліктом, розпочатим і підтримуваним Російською Федерацією на території України, Україна стикнулася від квітня 2014 р. на Донбасі. Проте після повномасштабного вторгнення армії Росії в Україну 24 лютого 2022 р. перед Україною постали небувалі виклики для національної системи юстиції і задіяння міжнародного правосуддя задля притягнення військовослужбовців, військового і політичного керівництва РФ до відповідальності.

Управління Верховного комісара ООН із прав людини (УВКПЛ ООН) станом на 19 червня підтверджує загибель 4569 українців, з них 304 дитини, і поранення 5691 цивільних через [повномасштабну війну Росії](#) проти України¹. В організації наголошують, що **реальні цифри – значно вищі**, оскільки отримання інформації з місць, де тривають інтенсивні бойові дії, відбувається з затримкою.

За постійно оновлюваною статистикою пресслужби Офісу Генерального прокурора України, станом на 22 червня 2022 р. за час повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну правоохоронці загалом [зареєстрували](#) 18 872 – воєнні злочини (з них 18 177 – за ст. 438 КК України – порушення законів та звичаїв ведення війни), смерть 324 та поранення 592 дітей без врахування місць активних бойових дій².

Офісом Генерального прокурора здійснюється процесуальне керівництво досудового розслідуванням за фактом ведення агресивної війни ст. 437 КК («магістральна справа»), в рамках якої вже повідомлено про підозру 623 особам³, за ст. 442 КК України «геноцид»⁴ станом на 9 червня 2022 року правоохоронні органи встановили 104 підозрюваних у скоєнні воєнних злочинів в Україні та передали до суду 8 справ, а також суди ухвалили 3 вироки⁵. Розроблено цифровий ресурс Офісу Генпрокурора *warcimes.gov.ua*. з метою збору доказів.

Представники Ukrainian Legal Advisory Group станом на кінець травня 2022 р. підрахували кількість зруйнованих об'єктів цивільної інфраструктури: 19700 житлових будинків (станом на 22.03 – 4431); 1665 навчальних закладів (станом на 22.03 – 548); 570 медичних закладів (станом на 22.03 – 135); 426 закладів культури та мистецтва. Значний «стрибок» у цифрах обумовлений як

¹ Ukraine: Civilian casualties as of 12 June 2022. <https://ukraine.un.org/en/185551-ukraine-civilian-casualties-12-june-2022> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

² Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення 22 червня 2022 року)

³ Там само.

⁴ Про виклики в ході розгляду судових справ щодо воєнних злочинів говорили на міжнародній конференції. 9 червня 2022 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1282328/> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁵ Венедиктова: встановили 104 підозрюваних у скоєнні воєнних злочинів в Україні. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3503336-venediktova-vstanovili-104-pidozruvanih-u-skoenni-voennih-zlociniv-v-ukraini.html?fbclid=IwAR2bkw_svd5zsXV6XL5InRaF2jN6WRRoXU_7ALugERgl2EV4qjxTy1ONVRw (дата звернення 22 червня 2022 р.)

Original version:

Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe 178-193. DOI: [10.33327/AJEE-18-5.2-n000324](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324)
Published: 15 Aug 2022 (<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>)

триваючою війною та бойовими діями, так і більшою кількістю доступних звільнених території, які були окуповані чи знаходились під контролем російських військ⁶.

Наприклад, у місті Харків за повідомленням Харківського міського голови Ігоря Терехова станом на 23 травня 2022 року з 24 лютого російська армія зруйнувала 3482 будинки різної форми власності, з яких 2482 – багатоквартирні будинки, 1000 – будинки житлових кооперативів та приватні домоволодіння. 492 житлові будинки не підлягають відновленню, постраждали 490 адміністративних будівель, у тому числі 109 шкіл, 98 дитячих садків, 55 медичних установ, 46 закладів культури, 14 вищих навчальних закладів, п'ять храмів⁷.

На думку британської розвідки, великі побічні руйнування і цивільні жертви пов'язані з тим, що російські війська для обстрілів застосовують не точні й сучасні ракети, а економлячи на них, застарілі та неефективні⁸. Також і Пентагон заявляв, що Росія використовує ракети середньої та меншої дальності, що є надзвичайно обурливим, оскільки Росія має високоточні керовані озброєння, про що відомо з відкритих джерел. Для хірургічних ударів по конкретних військових цілях вони мали усі технологічні можливості застосувати цю зброю. Натомість ударів завдавали по цивільних районах неточною зброєю, що призвело до загибелі дітей. Враховуючи їхній збройний арсенал, схоже, що це був свідомий вибір і це не може не викликати занепокоєння⁹.

Розслідування такої великої кількості воєнних злочинів та притягнення до відповідальності такого числа злочинців є безпрецедентним викликом, який доводиться долати кримінальній юстиції України, та й для міжнародного

---

⁶ Коаліція правозахисних організацій, які збирають та документують воєнні злочини і злочини проти людяності, вчинені в ході російської збройної агресії. URL: <https://www.5am.in.ua/> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁷ У Харкові зруйновано близько 3,5 тисячі будинків. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/u-kharkovi-zruynovano-blizko-35-tisyachi-budinkiv-50858.html> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁸ Latest Defence Intelligence update on the situation in Ukraine. 11 June 2022. URL: https://twitter.com/DefenceHQ/status/1535495311044579328?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwtterm%5E1535495311044579328%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=http%3A%2F%2Fwww.pravda.com.ua%2Fnews%2F2022%2F06%2F11%2F7351865%2F (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁹ Вашингтонський експерт про MLRS для України: Це повністю змінило б хід боїв. URL: https://www.dw.com/uk/vashynhtonskyi-ekspert-pro-mlrs-dlia-ukrainy-tse-povnistiu-zminyt-khid-boiv-a-61978127/a-61978127?fbclid=IwAR0Q5h01w9aCSWW1IToBEnJ-eRucxwYkUvleM_tLysMWx1wzz6zmjWGpxbk (дата звернення 22 червня 2022 р.)

правосуддя. **Мета статті** – сформувати уявлення про коло (види) воєнних злочинів; з'ясувати механізми притягнення до відповідальності за них військових, офіцерів, посадових осіб Росії, початок їх реалізації, виявити проблемні моменти, колізії й прогалини у цих механізмах, запропонувати шляхи їх усунення.

2. Порушення законів і звичаїв війни – найпоширеніший злочин під час російської інвазії в Україні

Воєнні злочини є одним із видів міжнародних злочинів поряд із злочином агресії, злочинами проти людяності та геноцидом. І базове уявлення про їхню суть є необхідним для цілей дослідження притягнення до кримінальної відповідальності за них.

Отож, воєнні злочини (war crime) – це збірне поняття у міжнародному праві, що об'єднує групу серйозних порушень правил ведення бойових дій («порушення законів і звичаїв війни») та норм і принципів міжнародного гуманітарного права (договірного та звичаєвого). Їх зобов'язують криміналізувати у національному законодавстві 4 Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. та Додатковий протокол I до них від 8 червня 1977 р.¹⁰. Україна цю вимогу виконала шляхом включення до КК України ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни». За ч. 1 ст. 438 КК злочином є: жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, **інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами**, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, віддання наказу про вчинення таких дій. Частина 2 ст. 438 КК України посилює покарання до довічного позбавлення волі, якщо ці дії були поєднані з умисним вбивством.

Як видно, перелік порушень законів і звичаїв війни у ст. 438 КК України не є вичерпним, а сама норма є бланкетною та посиляється на міжнародні договори, ратифіковані Україною, і включає близько 50 порушень, які не є загальновідомими для прокурорів, слідчих та суддів України. Щоб з'ясувати їх

---

¹⁰ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення 22 червня 2022 р.)

Original version:

Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe 178-193. DOI: [10.33327/AJEE-18-5.2-n000324](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324)
Published: 15 Aug 2022 (<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>)

перелік, українські правники вимушені аналізувати майже три десятки міжнародних договорів, у яких воєнні злочини часто повторюються (збігаються за змістом), уточнюються. Це завдання спростила б ратифікація Римського статуту МКС, адже у ньому вони систематизовані.

Так, відповідно до 4-х Женевських конвенцій 1949 р. це: умисне вбивство; катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти, умисне заподіяння тяжких страждань чи серйозного каліцтва, завдання шкоди здоров'ю; незаконне, невмотивоване і широкомасштабне руйнування і привласнення майна, не викликане військовою необхідністю; взяття заручників та ін. (ст. 50 ЖК1¹¹, ст. 51 ЖК2¹², ст. 130 ЖК3¹³, ст. 147 ЖК4¹⁴); а відповідно до ст. 85 Додаткового протоколу I 1977 р.: перетворення цивільного населення чи окремих цивільних осіб або місцевостей, що не обороняються, на об'єкти нападу; здійснення нападу невибіркового характеру, що зачіпає цивільне населення чи цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад стане причиною великої кількості смертей, поранень серед цивільних осіб; депортація чи переміщення всього чи частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі; здійснення нападу на ясно розпізнавані історичні пам'ятки, твори мистецтва або місця відправлення культу, які є культурною або духовною спадщиною, тощо¹⁵.

Стаття 438 КК України застосовується і при кваліфікації порушень законів та звичаїв війни на підставі звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права. До прикладу, це може бути застосування напівоболонкових JHP (Jacketed HollowPoint) куль, які розриваються, потрапляючи в тіло, чи іншої зброї й боєприпасів, методів ведення війни, що спричиняють надмірні пошкодження та руйнування, страждання і є невибілковими за своєю суттю, більшість з яких держави розглядають як злочини ще з часів Першої або Другої світових воєн.

---

¹¹ Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення 22 червня 2022 р.)

¹² Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення 22 червня 2022 р.)

¹³ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 22 червня 2022 р.)

¹⁴ Конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 22 червня 2022 р.)

¹⁵ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення 22 червня 2022 р.)

Наприклад, за дослідженням Amnesty International, російська армія обстрілювала Харків забороненими касетними боєприпасами – це контейнери, що містить десятки суббоєприпасів, які розкидаються на заданій висоті над землею. Високий відсоток суббоєприпасів не вибухає при ударі і, таким чином, фактично перетворюється на наземні міни. Дослідники Amnesty International виявили у різних житлових районах міста уламки касетних боєприпасів 9H210/9H235, а лікарі двох харківських лікарень показали дослідникам гранули, які вони вилучили з ран постраждалих внаслідок обстрілу цими боєприпасами¹⁶.

3. Механізми притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини в Україні

3.1. Преюдиційні рішення міжнародних судів

3.1.1. Україна звернулася до ЄСПЛ 28 лютого із заявою № 11055/22 «Україна проти Росії (X)» про запровадження попередніх забезпечувальних заходів у межах п. 39 Регламенту ЄСПЛ. Уже 1 березня ЄСПЛ виніс рішення, яке дозволяє Суду видати наказ на адресу держави-учасниці Європейської конвенції з прав людини на час розгляду по суті скарги про порушення цієї конвенції. Наказ є обов'язковим для виконання. У ньому зазначено, що поточні військові дії створюють реальну та постійну загрозу серйозних порушень конвенційних прав цивільного населення відповідно до статей 2, 3 та 8 Конвенції. ЄСПЛ зазначив: «З метою запобігання таким порушенням та відповідно до статті 39 Регламенту суд постановляє, в інтересах сторін та належного ведення розгляду наказати уряду Росії утримуватися від військових нападів на цивільне населення та цивільні об'єкти, у тому числі житлові приміщення, автомобілі екстрених служб та інші особливо цивільні об'єкти, що охороняються, такі як школи та лікарні, а також негайно забезпечити безпеку медичних установ, особового складу та аварійно-рятувальних служб у межах атакованої або обложеної російськими військами території».

4 березня 2022 року ЄСПЛ доповнив вимоги вказавши, що РФ має забезпечити безперешкодний доступ цивільного населення до безпечних маршрутів

---

¹⁶ Amnesty International «Anyone Can Die At Any Time»: Indiscriminate Attacks By Russian Forces In Kharkiv, Ukraine. Index: EUR 50/5682/2022 June 2022. [amnesty.org, https://pressecloud.amnesty.de/s/p34zRES2QeCKZK9?dir=undefined&openfile=34875&fbclid=IwAR2bx7Q3G2ZvYS_HOGvZ5N6wZOI4_ItMgP1wOJDkC5OMKhH0fk7uXlLpa3RI](https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/5682/2022/) (дата звернення 22 червня 2022 р.)

Original version:

Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe 178-193. DOI: [10.33327/AJEE-18-5.2-n000324](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324)
Published: 15 Aug 2022 (<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>)

евакуації, медичного обслуговування, продуктів харчування та інших предметів першої необхідності, гарантувати швидкий і безперешкодний прохід гуманітарної допомоги та переміщення гуманітарних працівників¹⁷.

Таким чином, ЄСПЛ слідкує за війною, яку розв'язала Росія проти України, а нехтування РФ рішенням Суду буде прямим порушенням приписів ЄСПЛ, полегшить доведення порушень, стягнення компенсації та відкриє шлях для індивідуальних заяв громадян та компаній проти РФ як у самому ЄСПЛ, так і в інвестиційних арбітражах, а самі індивідуальні справи рухатимуться швидше завдяки цьому рішенню ЄСПЛ, і буде змога використовувати його як преюдицію в інших міжнародних та національних судах.

3.1.2. 26 лютого 2022 року Україна подала заяву до Міжнародного суду ООН (м. Гаага, Нідерланди) щодо порушення РФ Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. 16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН задовольнив вимогу України щодо зупинення військового вторгнення РФ в Україну. Наказ Міжнародного суду ООН є обов'язковим до виконання, а відмова РФ добровільно виконувати цей наказ безумовно матиме наслідки для подальшого розгляду справи по суті¹⁸.

3.2. Для притягнення до відповідальності Росії, її військовослужбовців, офіцерів, посадових осіб є різні механізми, як-от: 1) МКС; 2) ad hoc трибунал (якщо такий буде створений); 3) ЄСПЛ як у справі про збиття МН17; 4) у рамках національних судових систем; 5) у рамках кримінального (та цивільного – за спричинену майнову шкоду) судочинства України.

3.2.1. Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) розташований у м. Гаага, Нідерланди, проте за бажанням Суду засідання можуть проходити у будь-якому місці. МКС не входить в офіційні структури ООН, хоч ООН може порушувати справи за поданням Ради Безпеки ООН. МКС є постійно діючим, існує з липня 2002 року, заснований на основі Римського статуту, прийнятого в 1998 році (підписали 120 держав).

---

¹⁷ *Ukraine v. Russia* (X) App no. 11055/22. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/interstate&c=> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

¹⁸ Order Allegations of Genocide under The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*Ukraine V. Russian Federation*) URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

Основою способу дії (*modus operandi*) МКС є принцип комплементарності, який закріплено у ст. 17 Римського статуту та визначає послідовність залучення юрисдикції МКС як суду «останньої інстанції». Тобто МКС має комплементарний принцип роботи – він задіюється, коли вичерпані можливості національного розслідування і судочинства. Статут визначає, що держави мають першочергово переслідувати за найтяжчі злочини, які вчинені на їх території або жертвами яких стали їх громадяни. МКС може здійснювати юрисдикцію лише у тих випадках, коли національні правові системи не можуть впоратись зі своїми обов'язками, особливо коли вони мають намір діяти, проте на практиці не бажають або не спроможні по-справжньому провести розслідування. Принцип комплементарності базується на двох принципах: *поваги до національної юрисдикції держав та врахуванні продуктивності та ефективності*, оскільки загалом саме національна юстиція має найкращий доступ до доказів, свідків та територій, де ймовірні злочини були вчинені, для того, щоб проводити розслідування. Більш того, існують обмеження щодо кількості розслідувань, які може здійснювати МКС як інституція, враховуючи її лімітовані людські та фінансові ресурси у порівнянні з кількістю збройних конфліктів та відповідного обсягу їх ймовірних наслідків. Тому принцип комплементарності слугує механізмом для стимулювання зусиль держав з їх власного першочергового обов'язку розслідувати та притягати до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. У разі коли держава не може впоратися з провадженнями, Прокурор МКС має бути готовий діяти рішуче в межах розслідувань, демонструючи намір міжнародної спільноти переслідувати за міжнародні злочини¹⁹.

Юрисдикція МКС поширюється на держави, які ратифікували [Римський статут](#) або визнали юрисдикцію цього суду.

Україна наразі обрала другий варіант, оскільки Україна підписала Римський статут ще 20 січня 2000 року за президента Л. Кучми, проте вже 11 липня 2001 р. Конституційний суд України надав висновок, що Римський статут не відповідає Конституції України²⁰ (за надуманими аргументами, немов ст. 1

---

¹⁹ Принцип комплементарності: стандарти міжнародного правосуддя. Звіт Української правової консультативної групи. URL: http://justiceforthefuture.org.ua/uploads/MaterialDocument/ULAG_complementarity_web_ua_004_26_15942160_73.pdf (дата звернення 22 червня 2022 р.)

²⁰ Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду

Original version:

Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe 178-193. DOI: [10.33327/AJEE-18-5.2-n000324](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324)
Published: 15 Aug 2022 (<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>)

статуту, «МКС... доповнює національні органи кримінальної юстиції» суперечить їй, адже за аналогічною мотивацією Конституції України не відповідає й ЄКПЛ та юрисдикція ЄСПЛ). Таким чином, ратифікація Римського статуту на два десятиліття залишалась замороженою тільки через відсутність політичної волі. 20 травня 2021 року Верховна Рада України прийняла Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права²¹, який 7 червня 2021 року був направлений на підпис Президенту, проте станом на червень 2022 року Президент досі його не підписав і Римський статут Україною не ратифіковано. Отож, Україна має до диспозиції лише другий варіант визнання юрисдикції МКС на своїй території – це подання заяви про визнання юрисдикції МКС відповідно ч. 2 ст.12 Римського статуту.

Такі заяви (декларації) до МКС Україна подавала уже двічі шляхом прийняття постанов парламентом: у 2014 році щодо масових вбивств під час Революції Гідності²² та у 2015 році щодо воєнних злочинів та злочинів проти людяності під час війни на Донбасі²³.

2 березня 2022 року 39 держав-учасниць Міжнародного кримінального суду (м. Гаага, Нідерланди) подали звернення до прокурора цього суду щодо ситуації, яка склалася в Україні, за наслідками розгляду якого головний прокурор МКС Карім Ахмад Хан розпочав розслідування воєнних злочинів РФ в Україні²⁴.

(справа про Римський Статут). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>. (дата звернення 22 червня 2022 р.)

²¹ Прийнято Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права". URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/208710.html> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

²² Постанова ВРУ про Заяву Верховної Ради України про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

²³ Постанова ВРУ про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

²⁴ Вимога розслідування і покарання воєнних злочинів РФ в міжнародних судах. Опубліковано 18 квітня 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221903.html> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

3 травня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон № 2236-IX «Про внесення змін до КПК України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з МКС»²⁵, який 20 травня 2022 року набрав чинності, яким визначено співпрацю цього суду з Офісом Генерального прокурора та Міністерством юстиції України до і також після ратифікації Римського статуту МКС. Зазначеним Законом № 2236-IX у КПК України включено Розділ IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом».

Відповідно до прийнятих змін допускається передання матеріалів кримінального провадження, яке розслідувалось національними органами правопорядку, МКС (ст.620 КПК України). Прокурор МКС може виконувати необхідні процесуальні дії на території України крім тих, виконання яких в Україні здійснюється за погодженням із прокурором або з дозволу слідчого судді, суду (ст.624 КПК України). Вочевидь, виникає запитання, чи докази, зібрані під час проведення досудового розслідування в Україні, можуть бути використані при розгляді справи МКС? Оскільки МКС не має достатньо ресурсів та повноважень для проведення розслідувань, МКС покладається на співпрацю держав, адже саме завдяки активній та оперативній допомозі з боку національних органів МКС може бути ефективним та здійснювати правосуддя [ст. 328]²⁶.

Юрисдикція МКС поширюється на всю міжнародно визнану територію України, включаючи тимчасово окуповані території. Те, що Росія не ратифікувала Римський статут, не має суттєвого значення, адже Росія здійснює міжнародні злочини на території України, а не у себе вдома. МКС же має юрисдикцію щодо злочинів, вчинених на всій території України. У МКС немає процедури розгляду справи *in absentia* (за відсутності обвинуваченого) і зрозуміло, що в багатьох випадках такі особи будуть за межами досяжності суду.

Не дивлячись на те, що Прокурор МКС Karim A.A. Khan QC вже розпочав розслідування, воно не включатиме агресію, оскільки Статут МКС визначає, що

---

²⁵ Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39474> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

²⁶ De Gurmendi S., Friman H. The Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Court. *Yearbook of International Humanitarian Law*. 2000. Vol. 3. P. 289-336. doi:10.1017/S1389135900000672. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/yearbook-of-international-humanitarian-law/article/rules-of-procedure-and-evidence-of-the-international-criminal-court1/C421C0B68B573391596D8A133632666B> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

Original version:

Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe 178-193. DOI: [10.33327/AJEE-18-5.2-n000324](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324)

Published: 15 Aug 2022 (<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>)

Суд не здійснює свою юрисдикцію щодо злочину агресії, скоєного громадянами або на території держави, яка не є стороною Статуту. Причому навіть якби Україна ратифікувала його зараз, ратифікація не мали б зворотної сили.

Крім цього, провадження в МКС є доволі тривалим. До прикладу, у грудні 2020 р. у МКС лише завершилась стадія попереднього вивчення справи «Ситуація в Україні» щодо вбивств на Майдані, а також ситуації у Криму та на Донбасі. Прокурорка МКС Фату Бенсуда дійшла висновку про достатність підстав вважати, що *«великий спектр дій, які містять воєнні злочини та злочини проти людяності, юрисдикцію над якими має суд, були вчинені у контексті ситуації в Україні»*²⁷.

3.2.2. Зважаючи на останні два аргументи (відсутність юрисдикції МКС щодо актів агресії на території України та тривалі строки), є резон **створення Міжнародного трибуналу ad hoc** за аналогією до Нюрнберзького процесу після Другої світової війни або Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії на основі, наприклад, пропозицій Chatham House (Королівський інститут міжнародних відносин (англ. Royal Institute of International Affairs²⁸)). Третій аргумент для створення Міжнародного трибуналу ad hoc – забезпечення вимоги безсторонності суду, оскільки з точки зору сприйняття правосуддя, довіри до судових рішень у справах про агресію і воєнні злочини Росії у світі важливо, щоб справи проти РФ розглядалися не лише судами України як стороною конфлікту.

Ідею створення трибуналу ad hoc в кінці квітня підтримала Парламентська асамблея Ради Європи та рекомендувала призначити спецпредставника в питаннях наслідків агресії Росії щодо України. 19 травня Європарламент, повністю підтримуючи розслідування прокурора МКС та роботу слідчої комісії Управління Верховного комісара ООН з прав людини, прийняв резолюцію щодо створення спеціального міжнародного трибуналу із проханням до ЄС підтримати його створення. У документі підкреслено, що трибунал буде

---

²⁷ Юридичний фронт: кого і як Україна може притягти до відповідальності у міжнародних судах. URL: <https://dejure.foundation/tpost/1u106gg0r1-yuridichnii-front-kogo-yak-ukrana-mozhe> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

²⁸ Неприбуткова, неурядова організація, яка знаходиться в Лондоні. Мета організації — аналіз та сприяння розумінню основних міжнародних питань та поточних справ. Неодноразово визнавалася одним із найвпливовіших аналітичних центрів.

розслідувати злочини військовослужбовців та державних чиновників, політичних лідерів та воєначальників, а також їх союзників, причетних до військових злочинів в Україні, щодо яких МКС не має юрисдикції²⁹.

Ідею створення міжнародного трибуналу з воєнних злочинів Росії, як трибуналу щодо 20-30 керівників країни-агресора, підтримав і Голова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду України³⁰.

Антон Кориневич (агент України в Міжнародному суді ООН) 20 травня 2022 р. повідомив, що Україна вже підготувала проекти для запуску роботи спеціального міжнародного трибуналу над РФ, які очікують результатів обговорення з міжнародними партнерами. На це в Україні є підтримка 42 держав у Міжнародному суді ООН; дві резолюції ПАРЄ, резолюція парламенту Литви та резолюція Європарламенту³¹.

3.2.3. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) розглядає справи проти держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо порушення ними Конвенції та Протоколів до неї. Звернутись до ЄСПЛ може як особа, так і інша держава-учасниця. Відповідачем в ЄСПЛ може бути лише держава-учасниця. ЄСПЛ наразі розглядає справу «Нідерланди та Україна проти Росії», об'єднавши скарги стосовно масових та систематичних порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях Донбасу, щодо викрадення та спроб незаконного вивезення дітей-сиріт із Донецької та Луганської областей на територію РФ у 2014 році та стосовно збиття літака рейсу Малайзійських авіалій МН17. Однак Росія заявила про вихід з Ради Європи та денонсацію (розірвання) Конвенції, тож допоки Росія не відновить членство в РЄ, рішення ЄСПЛ буде неможливо виконати.

²⁹ Ukraine: MEPs want a special international tribunal for crimes of aggression. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220517IPR29931/ukraine-meps-want-a-special-international-tribunal-for-crimes-of-aggression> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

³⁰ Якщо ми хочемо жити в демократичній державі, мусимо сповідувати й відповідні принципи – Станіслав Кравченко. 17 червня 2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1285735/> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

³¹ Україна підготувала Проекти для запуску міжнародного трибуналу над РФ. URL: https://www.unian.ua/war/tribunal-nad-rosiyeyu-ukrajina-pidgotuvala-proekti-dlya-zapusku-mizhnarodnogo-sudu-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11834841.html?_gl=1*6q6l00*_ga*MTAxMzI2NjYxNS4xNjUyNjE4NDQz*_ga_JLSK4Y8K67*MTY1MzA2MjQ5MS4xMy4xLjE2NTMwNjI1MzcuMTQ.*_ga_DENC12J6P3*MTY1MzA2MjQ5MS4xMy4xLjE2NTMwNjI1MzcuMTQ. (дата звернення 22 червня 2022 р.)

Original version:

Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe 178-193. DOI: [10.33327/AJEE-18-5.2-n000324](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324)
Published: 15 Aug 2022 (<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>)

3.2.4. Притягнення до кримінальної відповідальності іноземними державами за принципом універсальної юрисдикції, який дозволяє судити іноземців, що вчинили міжнародні злочини на території іншої держави на підставі серйозності таких злочинів, які є загрозою для всього міжнародного співтовариства.

Наприклад, у США існує механізм «колективних позовів про права людини», основною метою яких є «...ані не відшкодування збитків, ані не накладення судових обмежень на відповідача (це має лише «додаткову цінність»), мета ж - представити особу-злочинця перед судом громадської думки»³². Особливістю такого підходу є те, що потерпілі, незалежно від громадянства, якщо вони вважають, що права людини були порушені на будь-якій території за межами США, можуть звертатися до судів національної юрисдикції Сполучених Штатів. Адже «транснаціональний публічний судовий розгляд ґрунтується на теорії, згідно з якою порушення прав людини є настільки ганебною поведінкою, що кожна цивілізована нація повинна дозволити постраждалим подавати позов про відшкодування збитків до правопорушників у своїх національних цивільних судах, незалежно від того, чи подія мала місце де-інде, чи якщо сторонами у справі є іноземці»³³.

На практиці частіше застосовується вузький підхід до універсальної юрисдикції: кримінальне переслідування в іншій країні розпочинається, якщо міжнародний злочин імовірно скоїв громадянин цієї країни; якщо злочин скоєний проти громадянина цієї країни; або якщо ймовірний підозрюваний перебуває на території цієї країни³⁴.

Через те, що воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид є надзвичайно серйозною загрозою для світової безпеки, до них не застосовуються строки давності, розслідування може бути розпочате в будь-який час, а принцип універсальної юрисдикції є додатковим механізмом неунікненності кримінальної відповідальності воєнних злочинців. Національні системи

---

³² Silvestri, E. (2018). Human Rights Class Actions. In: Uzelac, A., van Rhee, C. (eds) Transformation of Civil Justice. *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice*, vol 70. Springer. P. 202. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-97358-6_11 (access data 25.06.2022).

³³ Ibid. P.209.

³⁴ Чубінідзе О. О. Універсальна юрисдикція в національному законодавстві: порівняльний аспект. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2019. Том 4. С. 98-105. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2019.4.96-105>

правосуддя є швидшими, ніж МКС, й універсальна юрисдикція дозволяє розраховувати у міжнародному правосудді не лише на МКС. Будь-яка держава, яка сповідує цей принцип (сьогодні майже 150 держав), може долучитися до притягнення винних до кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів. Це спрощує покарання злочинців і розвантажує українську кримінальну юстицію. До прикладу, у разі постановлення рішення про арешт в одній державі підозрюваний може переховуватися в іншій, проте й вона зобов'язана його переслідувати за уніфікованими правилами і не повинна стати «тихою гаванню» для злочинців та їхніх активів.

Зокрема, під час робочого візиту до України 21 червня 2022 р. Генпрокурор США Меррик Гарланд висловив готовність США допомогти Україні в ідентифікації, пошуку та покаранні винних у воєнних злочинах та запевнив: «США шлють чітке повідомлення: немає де ховатися, ми та наші партнери використаємо всі шляхи, аби забезпечити відповідальність для винних»³⁵.

Першими серед європейських держав оголосили про початок кримінального розслідування щодо подій в Україні за принципом універсальної юрисдикції Польща, Німеччина, Литва, Естонія, Словаччина, Швеція³⁶. Згодом власні розслідування розпочали ще Латвія, Норвегія та Франція. Польща та Литва перші почали працювати зі свідками і постраждалими – українцями, що прибули до цих країн³⁷. Німеччина³⁸ у березні приступила до розслідування в частині обстрілів об'єктів цивільної, енергетичної інфраструктури, використання касетних бомб³⁹. У червні начальник Федерального управління

³⁵ US attorney general makes unannounced visit to Ukraine and pledges "unwavering support". URL: <https://cutt.ly/ZKzFLP1> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

³⁶Шість країн почали розслідування воєнних злочинів росії — Венедіктова. URL: <https://hromadske.radio/news/2022/03/20/shist-krajin-pochaly-rozsliduvannia-voiennykh-zlochyniv-rosii-venediktova> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

³⁷ Україна, Литва та Польща створили спільну слідчу групу для розслідування воєнних злочинів рф. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1969681-ukrayina-litva-ta-polscha-stvorili-spilnu-slidchu-grupu-dlya-rozsliduvannya-voiennykh-zlochyniv-rf> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

³⁸ З примітного, Німеччина має універсальну юрисдикцію щодо міжнародних злочинів у широкому розумінні та має фінансовий та кадровий ресурс для таких розслідувань. У структурі її поліції, прокуратури та міграційної служби ще з початку 2000-х років працюють підрозділи, що спеціалізуються саме на міжнародних злочинах. Наприклад, навіть за умов фізичної відсутності підозрюваних Німеччина збрала потужну аналітичну базу щодо конфліктів у Сирії та Іраку, і у січні 2022 року німецький суд виніс обвинувальний вирок у справі проти колишнього співробітника служби розвідки Сирії за злочини проти людяності.

³⁹ У Німеччині почали розслідування воєнних злочинів Росії в Україні. 08.03.2022. <https://www.dw.com/uk/ukrainian-justice-officials-investigate-war-crimes-in-ukraine/a-61051225> (дата звернення 22 червня 2022 р.) (дата звернення 22 червня 2022 р.)

Original version:

Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe 178-193. DOI: [10.33327/AJEE-18-5.2-n000324](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324)
Published: 15 Aug 2022 (<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>)

кримінальної поліції (ВКА) Хольгер Мюнх повідомив, що поліція у співпраці зі службою зовнішньої розвідки розслідує тризначну кількість фактів - потенційних воєнних злочинів. Розслідування охоплюють не лише тих, кого підозрюють у безпосередньому скоєнні воєнних злочинів, а й політичних чи військових посадовців, які віддавати накази щодо них⁴⁰. Франція також має антитерористичну інфраструктуру, розслідує злочини в першу чергу щодо своїх громадян та розпочала 4 розслідування. Французькі правоохоронці працюють у змішаних командах разом з українцями⁴¹. Зокрема, наприклад, Франція ввійшла і в спеціальну групу для розслідування обставин загибелі журналіста Фредеріка Леклерка-Імхоффа, вбитого під час руху в гуманітарній колонії під Сєвєродонецьком у Луганській області, яку очолюють українці⁴².

Генеральний прокурор США Меррік Гарленд під час візиту до України оголосив про створення групи з розслідування воєнних злочинів, яку очолить Еллі Розенбаум⁴³. Група розслідувачів складатиметься з експертів із розслідувань, пов'язаних із порушеннями прав людини та воєнними злочинами⁴⁴.

3.2.5. Окремим блоком можна виділити *інші (еклектичні або гібридні) форми міждержавної та міжнародної допомоги у розслідуванні воєнних злочинів РФ в Україні*, результати якої (зібрані докази) можуть бути використані, як видається, рівною мірою як у МКС, так і в межах судочинства національних держав за принципом універсальної юрисдикції або у судочинстві України. Можна виділити й згрупувати три такі форми.

---

⁴⁰ Німецькі правоохоронці залучені до розслідування сотень воєнних злочинів в Україні – очільник ВКА. 18.06.2022. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nimetski-pravoohorontsi-rozsliduvannia-voienni-zlochyny/31904199.html> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁴¹ Франція розпочала розслідування воєнних злочинів в Україні. 14.04.2022. https://lb.ua/society/2022/04/14/513421_frantsiya_rozpochala_rozsliduvannya.html (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁴² Франція розпочала розслідування загибелі журналіста на Луганщині. 31.05.2022. <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4482539-frantsiia-rozpochala-rozsliduvannia-zahybeli-zhurnalista-na-luhanshyni> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁴³ Еллі Розенбаум 36 років працює в Мін'юсті США і допоміг позбавити громадянства понад сто нацистів, які підозрювались у воєнних злочинах.

⁴⁴ US attorney general announces team to prosecute war crimes in Ukraine. June 21, 2022. URL: <https://cutt.ly/pKx7mLT> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

1. Спільна слідча група, створена Україною, Литвою та Польщею 25 березня 2022 р. під егідою Євроюсту⁴⁵, яка зосередилася на збиранні, безпечному зберіганні та швидкому обміні інформацією та доказами воєнних злочинів РФ, зібраними в ході розслідувань на території держав-сторін, та на виявленні активів воєнних злочинців з метою їх заморожування та конфіскації⁴⁶. У квітні до неї приєднався МКС, а згодом – Естонія, Латвія і Словаччина⁴⁷. Президент Євроюсту Ладислав Хамран зазначив, що ще ніколи в історії збройних конфліктів юридична спільнота не реагувала з такою рішучістю. Розслідування воєнних злочинів в Україні та притягнення винних до відповідальності стане, за його словами, наймасштабнішою подібною подією. Прокурор Карим Хан вважає, що діяльність JIT (спільної слідчої групи зі штаб-квартирою в Гаазі, котра фінансується Євроюстом) може стати моделлю для міжнародних розслідувань у майбутньому. За його словами, саме так необхідно реагувати на злочини подібного масштабу, із якими часто доводиться стикатися суддям МКС. Євроюст надасть JIT технологічну допомогу для збору даних про воєнні злочини, забезпечить усний та письмовий переклад зібраних доказів, подбає про те, щоб усі дані, зібрані JIT, були доступні для обміну між усіма залученими сторонами⁴⁸.

2. Підтримка і допомога «на землі» іноземними слідчими, експертами у зборі доказів воєнних злочинів в Україні. Наприклад, 11 квітня в Україну прибула група з 18 французьких жандармів і криміналістів⁴⁹. За повідомленням Генпрокуратури України І. Венедиктової, частина групи працювала на оглядах тіл у місцях масових поховань, проводила судмедекспертизи та займалася ДНК-аналізом, відбирала генетичний

---

⁴⁵ Євроюст - європейське агентство, що співпрацює з судовими та поліцейськими органами країн-членів ЄС. Головною метою Євроюсту є підтримка і здійснення координації між слідчими органами й органами прокуратури стосовно серйозного злочину, що стосується двох або більше держав-членів (ст. 85 Лісабонського договору). URL: <https://www.eurojust.europa.eu/> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁴⁶ Україна, Литва та Польща створили спільну слідчу групу, аби розслідувати воєнні злочини РФ. 25 березня 2022 р. URL: <https://suspilne.media/221675-ukraina-litva-ta-polsa-stvorili-spilnu-slidcu-grupu-abi-rozsliduvati-voenni-zlocini-rf/> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁴⁷ Естонія, Латвія і Словаччина приєдналися до групи з розслідування злочинів РФ, - Венедіктова. 31 травня 2022 року. URL: https://lb.ua/society/2022/05/31/518533_estoniya_latviya_i_slovachchina.html (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁴⁸ Як ЄС та МКС допомагають Україні в розслідуванні воєнних злочинів РФ. 07.06.2022. URL: <https://www.dw.com/uk/yak-yes-ta-mks-dopomahaiut-ukraini-v-rozsliduvanni-voiennykh-zlochyniv-rf/a-62051363?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁴⁹ В Україну прибув загін жандармів з Франції: розслідуватимуть воєнні злочини росіян. URL: <https://www.unian.ua/society/viy-na-v-ukrajinu-pribuv-zagin-zhandarmiv-z-franciji-dlya-rozsliduvannya-viyskovih-zlochyniv-rf-pid-kiyevom-novini-lvova-11781810.html> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

Original version:

Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe 178-193. DOI: [10.33327/AJEE-18-5.2-n000324](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324)
Published: 15 Aug 2022 (<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>)

матеріал в родин, які шукають безвісти зниклих в Бучі, і зіставляли його зі зразками невпізнаних трупів, інша частина – досі працює в Чернігівській області⁵⁰.

17 травня прокурор МКС Karim A.A. Khan QC через пресслужбу МКС підтвердив відправку групи із слідчих, судових експертів та допоміжного персоналу (42, з них 30 – представники Нідерландів), котрі співпрацюватимуть з французькими експертами-криміналістами в Україні, та представниками інших країн, щоб допомогти в ідентифікації останків, балістичному аналізі та збереженні судово-медичних доказів⁵¹.

3. Надання іноземними державами фінансової, технічної, консультативної допомоги. Так, 25 травня 2022 р. Європейський Союз, США та Велика Британія створили Консультативну групу щодо жорстоких злочинів і звірств Atrocity Crimes Advisory Group (ACA), яка включатиме допомогу з фіксування, документування, розслідування та притягнення до відповідальності у найтяжчих міжнародних злочинах. Основною місією ACA є підтримка підрозділів Офісу Генерального прокурора України (ОГП) з розслідування військових злочинів та притягнення винних до відповідальності, а також оперативна співпраця з державами-членами ЄС, третіми країнами-партнерами та МКС, включаючи Спільну слідчу групу, яку координує Євроюст. ACA об'єднає міжнародних експертів з надання стратегічних консультацій та оперативної допомоги фахівцям ОГП та іншим зацікавленим сторонам у таких питаннях, як збирання і збереження доказів, оперативний аналіз, розслідування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, огляд місця злочину, а також судово-медичні розслідування, складання обвинувальних актів, співробітництво з міжнародними та національними правоохоронними органами⁵².

Канада виділила майже 800 тисяч доларів допомоги МКС для розслідування сексуального насильства з боку російських військовослужбовців (за

---

⁵⁰ Ірина Венедіктова: Завдяки дипломатії Президента Зеленського ми створили потужний юридичний фронт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/irina-venediktova-zavdyaki-diplomatiyi-prezidenta-zelenskogo-mi-stvorili-potuznii-yuridicnii-front> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁵¹ Прокурор Міжнародного кримінального суду направив в Україну найбільшу в історії групу слідчих. 17 травня 2022 р. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/17/7346773/> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁵² Європейський Союз, Сполучені Штати та Велика Британія створили Консультативну групу щодо злочинів, пов'язаних зі звірствами (ACA). URL : <https://armyinform.com.ua/2022/05/26/yes-ssha-i-brytaniya-stvorily-konsultativnu-grupu-shhodo-rozsliduvannya-zvirstv-rf-v-ukrayini/> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

повідомленням Президента України В. Зеленського за підсумками розмови з прем'єр-міністром Канади Джастіном Трюдо)⁵³.

3.2.6. Національне судочинство України

Основна питома вага справ про воєнні злочини все ж припадає на національне судочинство України. Кримінальні провадження цієї категорії не мають винятків процедури та підпорядковуються загальному процесуальному порядку. Звісно, з урахуванням змін і доповнень до Розділу IX-1 КПК «Особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану», якими ВРУ відреагувала на виклики воєнного стану та які також мають наскрізне застосування для усіх категорій кримінальних проваджень і врегульовують особливості початку досудового розслідування й внесення відомостей в ЄДРДР, проведення обшуку, обрання запобіжного заходу тощо. Примітною відмінністю проваджень щодо воєнних злочинів є хіба те, що процесуальне керівництво та підтримання обвинувачення у них здійснює спеціалізований департамент протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту (так званий «департамент війни» в Офісі Генерального прокурора) та прокурори відповідних управлінь обласних прокуратур.

Проблемою, яка простежується уже на сьогоднішній день, є проведення і використання висновків судових експертів у кримінальних провадженнях про воєнні злочини у національному судочинстві України.

Перший аспект цієї проблеми – (не)можливість використання у кримінальному процесі України результатів досліджень французьких, нідерландських та інших іноземних експертів у рамках роботи Спеціальної слідчої групи та МКС – криміналістів, імунологів, генетиків (ДНК) у статусі джерела доказів – висновку експерта. Адже доказування у кримінальних провадженнях в Україні здійснюється за допомогою доказів, отриманих у передбаченому КПК порядку (ч. 1 ст. 84) і з передбачених КПК процесуальних джерел доказів – показань, речових доказів, документів, висновків експертів (ч.2 ст.84). Відповідно до ч. 1 ст. 49 КПК експертом у кримінальному провадженні є особа, яка має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено її провести. Відповідно до ст. 10 вказаного Закону

⁵³ Канада надала Україні спецдопомогу на 800 млн доларів — Зеленський. 14 червня 2022. URL: <https://suspiilne.media/250238-kanada-nadala-ukraini-specdopomogu-na-800-mln-dolariv-zelenskij/> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

Original version:

Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe 178-193. DOI: [10.33327/AJEE-18-5.2-n000324](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324)

Published: 15 Aug 2022 (<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>)

статусу судового експерта особа набуває після проходження підготовки в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестації та отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом, та відповідно до ст. 9 Закону включена до державного Реєстру судових експертів. Окрім цього, відповідно до ст. 7 вказаного Закону в Україні існує державна судово-експертна монополія на проведення усіх видів криміналістичних, судово-медичних та психіатричних експертиз, тобто ці види експертиз можуть виконуватись виключно експертами державних спеціалізованих судово-експертних установ України.

Тож використання одинарних висновків іноземних судових експертів в Україні неможливе за законом, тим паче, що основна питома маса судових експертиз у категорії воєнних злочинів належать до класів криміналістичних та судово-медичних. Водночас ст. 23 Закону передбачає можливість залучати (включати) іноземних фахівців керівниками державних спеціалізованих установ, за згодою органу або особи, що призначили судову експертизу, до складу експертних комісій поруч з українськими експертами – співробітниками цих установ. Таким чином, українські слідчі та прокурори у провадженнях про воєнні злочини повинні були б зважати на цю обставину наперед і подбати про коректне документальне оформлення залучення іноземних фахівців до проведення судово-експертних досліджень, аби майбутні висновки за участі іноземних фахівців вистояли в суді як допустимий доказ. Бо якщо цього зроблено не було, висновки іноземних фахівців можуть бути використані не інакше як у статусі документа (джерела доказів), який порівняно з висновком експерта має дещо нижчу вагу в доказовій базі. Альтернативою бюрократичній тяганині щодо легалізації висновків іноземних експертів у кримінальному судочинстві України могла б бути синхронізація можливості їх використання для проваджень про воєнні злочини у всіх судах (МКС, іноземних юрисдикціях за принципом універсальної юрисдикції та судах України), однак для цього необхідно внести доповнення про це у КПК України. Такий крок оптимізував би паперову роботу, не змушував би експертів дублювати свої висновки для процесуальної форми вітчизняного та іноземних чи міжнародних кримінальних процесів і відповідав би принципу процесуальної економії.

29 квітня 2022 р. до ВРУ групою депутатів був внесений законопроект, зареєстрований за №7330, «Про внесення змін до Кримінального

процесуального кодексу України щодо удосконалення діяльності спільних слідчих груп»⁵⁴, який мав би якраз вирішувати цю проблему. Законопроект передбачає внесення змін до ч. 1-3, повну заміну ч. 4 та доповнення новою ч. 5 статті 571 КПК України (з Глави 43 КПК «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій»). Проте, на жаль, він не дає відповідей щодо низки практичних питань діяльності спеціальних слідчих груп, і, можливо, з цієї причини поки що перебуває на опрацюванні у комітетах ВРУ. Чимало застережень на положення законопроекту висловили експерти Ради Європи⁵⁵. Зокрема, проектом абз. 3 ч. 2 ст. 571 КПК врегульовується порядок створення спільної слідчої групи (ССГ) та визначення її складу, у тому числі старшого слідчого ССГ - постановою керівника органу досудового розслідування за погодженням з Генеральним прокурором (особою, яка виконує його обов'язки). Проте у законопроекті відсутні параметри, хто саме може входити до складу групи; чи буде її склад обмежувати лише слідчими (українськими та іноземними), чи до ССГ можуть увійти також прокурори, судові експерти, спеціалісти. За європейськими стандартами та найкращими практиками практикується включення до складу ССГ широкого кола фахівців. По-перше, за слушним зауваженням експертів РЄ, якщо законопроект визначає роль старшого слідчого у ССГ як її керівника, то, входження до ССГ прокурорів стане проблемою, оскільки суперечитиме статусу прокурора за законодавством України (п.75 Висновку)⁵⁶. По-друге, на нашу думку, якщо в законі не визначити можливість включення до ССГ судових експертів іноземних держав, то їхній статус судового експерта в Україні на рівні з українськими експертами залишиться нелегалізованим, що на практиці викликатиме суперечки про допустимість наданих ними висновків. Відтак законопроект в частині участі іноземних судових експертів не врегульовує ті питання, які за задумом повинен би констатувати, а отже, іноземні експерти не зможуть проводити судові експертизи одноособово, а лише в порядку ст. 23 Закону про судову експертизу. - А це ніяк не спрощує документально-бюрократичні процедури.

⁵⁴ Проект Закону про внесення зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення діяльності спільних слідчих груп № 7330 від 29.04.2022. - https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39520?fbclid=IwAR0Xw7m_X3JeqUq9gAKdC08MEMu2L2P-yLKcduj_OkET3oRZi4Xl2jpyV2s (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁵⁵ Експертний висновок експертно-консультативної групи Ради Європи з підтримки Офісу Генерального прокурора України щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення діяльності спільних слідчих груп» від 9 червня 2022 року. <https://rm.coe.int/coe-expert-opinion-ua-joint-investigative-teams-draft-law-7330-ukr/1680a71abd> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

⁵⁶ Там само. П. 53. С.12.

Original version:

Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe 178-193. DOI: [10.33327/AJEE-18-5.2-n000324](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324)
Published: 15 Aug 2022 (<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>)

Другий аспект проблеми – великі кількість та обсяг роботи щодо проведення криміналістичних (балістичних, вибухотехнічних, інших зброезнавчих) та судово-медичних експертиз у зазначеній категорії справ. У всіх випадках смертей внаслідок бойових дій, ракетних, артилерійських обстрілів тощо, поранень, каліцтва, контузій відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК для встановлення причин смерті чи характеру і ступеня тілесних ушкоджень обов'язковим є проведення судово-медичної експертизи. У разі непроведення таких експертиз буде істотна прогалина в доказовій базі у справах за ст. 438 КК, і отже, загроза постановлення виправдувальних вироків через недоказаність цих обставини поза розумним сумнівом. Зважаючи, що ці види судових експертиз належать до державної судово-експертної монополії, Міністерству юстиції та Міністерству охорони здоров'я, які адмініструють роботу відповідних державних судово-експертних установ, варто було б відрядити частину судових експертів відповідних спеціальностей до областей, де здійснюється найбільша кількість розслідувань. Найбільшою проблемою є вчасне проведення, а в умовах тривалої окупації – реальна неможливість виконання судово-медичних експертиз, що пов'язано зі «швидкопсувною» природою об'єкта їх дослідження – тіла живої людини чи трупа. Адже внаслідок фізичних процесів – загоєння ран, розкладу трупа, зникнення мікрослідів-нашарувань – значна (якщо не більша, крім кісткових тканин) частина ідентифікаційних та діагностичних ознак не зберігаються, судово-медичні експертизи трупів проводяться після їх ексгумації, а експертизи у справах про сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту є позбавленими сенсу взагалі по спливу тривалого часу. Тому для таких випадків є резон внести доповнення до ст. 615 КПК про пониження стандарту доказів: відмови від обов'язкового проведення судово-медичної експертизи у провадженнях про воєнні злочини у разі об'єктивної неможливості вчасного її проведення й недоцільності такого з точки зору здобуття доказів в умовах окупації. Інакше воєнні злочинці цілком можуть розраховувати на уникнення від кримінальної відповідальності через неспроможність доказування їх вини у встановленій процесуальним законом формі.

4. Висновки

З початку повномасштабного вторгнення армії РФ в Україну 24 лютого 2022 року українська юстиція не розгубилася і проявила себе дієвою на

юридичному фронті. Вже 1 березня за заявою України ЄСПЛ постановив рішення, що поточні військові дії створюють реальну та постійну загрозу серйозних порушень конвенційних прав цивільного населення відповідно до ст. 2, 3 та 8 ЄКПЛ, і видав наказ уряду Росії утримуватися від військових нападів на цивільне населення та цивільні об'єкти. 16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН задовольнив вимогу України щодо зупинення військового вторгнення РФ в Україну. У березні 2022 року прокурор Міжнародного кримінального суду розпочав розслідування воєнних злочинів РФ в Україні.

Але через те, що Україна не ратифікувала Римський статут (у якому систематизовані воєнні злочини), українські правники змушені звертатись до 27 Конвенцій, у яких закріплені ті чи інші злочини, та з'ясовувати їх чинність.

Для притягнення до відповідальності Росії, її військовослужбовців, офіцерів, посадових осіб є такі механізми: а) МКС, б) ad hoc трибунал, в) ЄСПЛ, г) національні судові системи за принципом універсальної юрисдикції, д) кримінальне судочинство України, е) еkleктичні форми співпраці органів юстиції України з іноземними та міжнародними партнерами.

Створення міжнародного трибуналу ad hoc має сенс з огляду на тривалість проваджень, навантаження та нестачу фінансування МКС, непоширення юрисдикції МКС на злочин агресії через нератифікацію Україною Римського статуту; забезпечення вимоги безсторонності суду у стороннього спостерігача.

Необхідно відкоригувати ергономіку використання у кримінальних провадженнях в Україні про воєнні злочини висновків іноземних судових експертів шляхом доповнень до КПК про порядок їх легалізації. Також доцільно внести зміни до КПК і зробити гнучкою норму про обов'язкові випадки проведення експертиз в умовах тривалої окупації у разі об'єктивної неможливості й недоцільності їх проведення з точки зору здобуття доказів.

Сподіваємося, систематизована нами інформація й висловлені міркування будуть корисними фахівцям та знайдуть використання у правотворчості.

Джерела

Original version:

Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe 178-193. DOI: [10.33327/AJEE-18-5.2-n000324](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324)

Published: 15 Aug 2022 (<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>)

Chubinidze, O. Universal Jurisdiction in National Legislation: Comparative Aspect. NAUKMA Research Papers. Law/ Vol. 4 (2019).P. 98-105. URL: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2019.4.96-105>

De Gurmendi S., Friman H. The Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Court. *Yearbook of International Humanitarian Law*. 2000. Vol. 3. P. 289-336. doi:10.1017/S1389135900000672. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/yearbook-of-international-humanitarian-law/article/rules-of-procedure-and-evidence-of-the-international-criminal-court1/C421C0B68B573391596D8A133632666B> (дата звернення 22 червня 2022 р.)

E Silvestri 'Human Rights Class Actions' in A Uzelac, CH van Rhee (eds), *Transformation of Civil Justice* (Springer 2018).